

Mršević Z., (2015) **Maloletni autori grafita mržnje. 205 – 215.**

Juvenile Hate Graffiti Makers

Ed., Ivana Stevanović, *U: Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

ISBN 978-86-83287-85-7

COBISS.SR-ID 215317516

Dr Zorica Mršević
Institut društvenih nauka
Beograd

Maloletni autori grafita mržnje¹

Rezime. U ovom tekstu se razmatraju ulični grafiti mržnje koji se po pravilu pripisuju maloletnim autorima/grafiterima. Pisanje i oslikavanje uličnih grafita omiljena i rasprostranjena forma izražavanja pretežno populacije mladih, najčešće maloletnih lica, kojom ona iskazuje svoje emocije i stavove, ali koji na žalost, ne retko sadrže poruke mržnje i pozive na diskriminaciju i nasilje. Analiziraju se sociopsihološke karakteristike maloletnih grafitera, navode se sadržaji najčešćih grafita mržnje, kao i moguće antigrafitne mere i akcije ko iz Srbije tako i iz drugih zemalja. Tekst se završava zaključcima koji sadrže konstatacije i preporuke.

Cljučne reči: grafiti mržnje, maloletni grafiteri, homofobični, nacionalistički, antiromski desničarski grafiti, antigrafitn mere i akcije

Juvenile hate graffiti makers *Summary.* This paper considers the street hate graffiti that are usually attributed to juvenile authors / graffiti makers. Writing and painting street graffiti is popular and widespread form of expression of predominantly young population, mostly minors, in which they express their emotions and attitudes, but that in most cases, unfortunately, contain hate messages and calls to discrimination and violence. The texts comprises analysis of the socio-psychological features of juvenile graffiti makers, there are contents of the widely spread, common hate messages, and possible anti-graffiti measures and actions in Serbia and other countries. The text ends with conclusions containing findings and recommendations.

Keywords: hate graffiti, juvenile graffiti makers, homophobic, nationalist, right-wing, racist, anti-Roma graffiti, anti-graffiti measures and actions

Uvod

Podsećanje se da je reč grafiti nastala od italijanske reči "graffito" što znači škrabati, ali i da koren vuče od stare grčke reči "graphein" koja znači pisati, ukazuje da se i danas grafiti u sadržinskom i likovnom smislu nalaze između pisanja/slikanja i škrabanja, između umetničkog izražavanja i besmislenog, ružnog prljanja javnih gradskih prostora. Zbog toga što su najčešće viđeni kao štetni i ružni, mnogi gradovi vode akcije za njihovo uklanjanje. Tako je i gradska uprava Beograda nedavno pod sloganom, „Ko piše grafite moraće i da ih čisti“, predložila izmene propisa koji bi omogućili da će, osim prekršajne kazne, oni koji ispisuju grafite morati da brišu svoje, ali i tuđe radove. Komunalna policija će, kako kažu, nastaviti da ih kažnjava, a uskoro možda i legitimise i privodi one koji krše komunalni red².

¹ Ovaj tekst je nastao kao deo projekta: Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup, na kome je autorka angažovana a koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj u periodu 2011-4, br. III 47010.

² Ekpa Grad, (2012), Grafiti - ulična umetnost. 19. juni.

Ali i iz cele istorije grafita, jasno je da postojanje grafita ne zavisi od toga da li ćemo ih mi dopustiti, da li ćemo se saglasiti, niti da li ćemo ih voleti ili odbacivati. Upravo ta njihova zajednička opšta poruka “ne možeš me zabraniti”, verovatno je jedan od pokretača mladih da na taj način isprobaju granice svoje smelosti, ali i društvenog tolerisanja izazova koji predstavlja grafitno iskazivanja mladalačkog bunta. Pisanje grafita je zato takav socijalni fenomen koji se ne može rešiti samo represijom i novčanim kaznama³, pogotovo što su njihovi autori najčešće maletna lica, prema kojima svaka sankcija i inače mora da se primenjuje mnogo senzibilnije, ako joj uopšte ima mesta. U identifikaciji razloga dosadašnjeg odsustva sankcija za tu specifičnu formu govora mržnje, najčešće se pominje upravo ta njihova maloletnost, bez obzira na posledice, tj. da se grafitima mržnje polako ali sigurno gradi jedan urbani ambijent mržnje, portretisan kao sredina koja nije u stanju da izađe na civilizovan način sa drugošću drugih, koji žive u strahu strepeći za svoju egzistenciju. Zbog toga beogradske gradske vlasti planiraju da pokrenu veliku marketinšku kampanju, pored akcije sankcionisanja grafitera zatečenih na delu. Očekuje se priključenje poznatih ličnosti, medija, ustanove kulture, a u planu je i edukativna kampanja u školama.

Ko su grafiteri

Na pitanja ko su autori grafita odgovara se od slučaja do slučaja i nema generalnog, opšte važećeg odgovora. Smatra se ipak, da je pisanje i oslikavanje uličnih grafita omiljena i rasprostranjena forma izražavanja pretežno populacije mladih, najčešće maloletnih lica, kojom ona iskazuje svoje emocije i stavove i koja se, u zavisnosti od sadržaja poruka, u najvećem broju slučajeva kreće u granicama društveno tolerisanog, pokadkad je doduše prelazeći, ali najčešće zadržavajući se ipak u domenu simpatičnog, prihvatljivog i dozvoljenog⁴. Lični motivi nastanka grafita mržnje kao dela omladinske subkulture bunta su obično zadobijanje određenog statusa među vršnjacima i/ili šire, posebno u onim sredinama u kojima se i inače ceni ispoljavanje nasilnog, agresivnog ponašanja, netolerancije i suprotstavljanje autoritetima.

Da bi se identifikovali i analizirali razlozi i motivi nastajanja grafita, posebno onih devijantnih, dakle onih kojima se izražava mržnja, pretnja i kojima se poziva na nasilje i diskriminaciju, potrebno je pre svega uočiti ko su njihovi autori. Nema mnogo sumnje u činjenicu da su neposredni autori svih vrsta grafita vrlo mlade osobe, najčešće maloletnici. Aktuelna su pitanja, da li su oni koji stvaraju ulične grafite mladi sa izraženim aktivističko-anarhističkim karakterom, gnevni ulični „ratnici podzemlja”, prethodnica „urbane gerile”, ili su to pripadnici organizovanih grupa fudbalskih navijača (sudeći po porukama, simbolima, izlivima podrške klubu za koji se navija)? I u stvari, koliko su zaista mladi i kojim generacijama najčešće pripadaju, i da li grafitima govore samo i isključivo u svoje ime, ili su ponekad produžena ulična ruka nekih mnogo starijih i moćnijih? Treba konstatovati očigledno, da ipak najviše grafita obično osvane u jeku izbornih kampanja, pa je sigurno da su motivi njihovog nastanka pre na strani punoletnih a ne maloletnika koji su neposredni „autori“.

Primer najnovijih grafitnih pojava u Srbiji kao da ukazuje upravo na postojanje starijih, koji deluju iz senke, iza maloletnih neposrednih izvođača radova. Iza januarski grafiti u Novom Sadu protiv koncerta Svetlane Ražnatović koja je trebalo da nastupi na javnoj proslavi dočeka Nove godine po julijanskom kalendaru na centralnom trgu toga grada, pokazalo se, stoje neke političke partije i pokreti⁵. A na Zemunskom keju početkom aprila 2015. osvanuo je preko noći (pomalo nespretno, na očigledno „dečiji” način naslikan) mural helikoptera u znak sećanja na žrtve teške nesreće u kojoj je stradala petodnevna beba i šestoro ljudi koji su je spasavali. Na njemu su ispisana imena heroja koji su kobne noći spasavali bebu. Fotografije ovog murala osvojile su društvene mreže, a preneli su ga i

³ Srbija danas, (2015), Nova kampanja za lepsi Beograd Ko grafite pise morace da ih brise, 3. februar

⁴ Mršević Z., (2013) Zločin mržnje, govor mržnje i grafiti mržnje - razumevanje povezanosti, odgovori na pretnje. Beograd: Kancelarija za ljudska i manjinska prava. Str 54-55.

⁵ Na više mesta u gradu, od Novog naselja do centra, piše: “Ovo nije Žitorađa” (rodno mesto Svetlane Ražnatović), “Novi Sad nije Žitorađa”, i Svetlana, odj...bi. Grafite je potpisala “Mlada Vojvodina”. E. B., (2015), Novi Sad: Grafiti protiv koncerta Svetlane Ražnatović, Blic, 12. januar.

brojni portali⁶. Jasno je i iz ovog primera, da možda ruka koja crta/pše pripada detetu, ali da su pravi motivi, podrška i inicijativa na nekoj drugoj strani.

Omladinski grafiti koje srećemo svakodnevno u javnom prostoru naših gradova često su slični dečjim škrabotinama, nespretnim bojadisanjima i mazanjima, kolokvijalno nazvani „žvrlj art“, samo što umesto po papiru, nastaju uvećani po zidovima, ogradama, drvoredima, podzemnim prolazima, pasarelama i drugim javnim prostorima, predstavljajući svojevrsan komunikaciono-estetski doprinos oplemenjavanju onoga što se naziva „džunglom gradova“⁷. Oni su često, dakle samo uvećana grafika školskih svezaka, ili onih, dirljivo neizbežnih imena urezivanih u školske klupe da „zauvek“ svedoče o nečijem školovanju. Ponekad su dakle čiste besmislice, ponekad ništa više do tragovi prisutnosti, znakovni način odnosa prema mestu. Oni imaju ekvivalente u auditivnim sadržajima kao što su dovikivanje po hodnicima, navijačko skandiranje na stadionima, oslušivanje eha u prirodi, podvrisivanje u planinama, „lajkovanje“ ili „hejtovanje“ na društvenim mrežama. Predstavljaju i način prevazilaženja onoga što istoričari umetnosti nazivaju *horror vacuit*, strah od praznog prostora, strah od praznine⁸ usled koga postoji tendencija da se svaki slobodan prostor ispuni figurama, predmetima, ornamentima, porukama prihvatanja ili odbacivanja, dakle onim sadržajima koji nedostaju u stvarnosti⁹. Taj strah od praznine kod mlade osobe posebno intenzivira potrebu potvrde sopstvenog postojanja, tipa „ja sam ovde, ja pišem/crtam, vidi me, ja postojim“. Kao takvi, željom svojih autora da budu viđeni i čuti ulični grafiti se uklapaju u Debordovo shvatanje društva spektakla u kome „ono što se vidi je dobro, ono što je dobro vidi se“¹⁰.

Autori grafita vide se uglavnom među maloletnicima koji potiču iz heterogene proleterske mešavine urbanog siromaštva, rasnih i etničkih manjina i drugih marginalizovanih grupa koje karakteriše usporena ili onemogućena socijalna mobilnost i društveni kapital slabiji od prosečnog. Ipak, pisac/slikar kreatorka/kreator nemržećih grafita je mnogo pre umetnička priroda¹¹, pasivni esteta a ne potencijalni borbeni napadač (kao što je autor grafita mržnje), čija se jedina „agresija“ sastoji u nanošenju grafitnih tragova na fasade javnog, gradskog prostora. Ma kojoj pomenutoj karakternoj varijanti pripadao uglavnom potiče iz heterogene proleterske mešavine urbanog siromaštva, rasnih i etničkih manjina i drugih marginalizovanih grupa koje karakteriše usporena ili onemogućena socijalna mobilnost. Po ličnim kapacitetima i socijalnom kapitalu kojim raspolaže, vrlo je udaljen od najtalentovanijih i najobrazovanijih pripadnika, kako svoje generacije, tako i društva uopšte. Posledično tome, ne samo što ima smanjeni kapacitet plasiranja svojih stavova i ideja, već i smanjeni kapacitet njihovog artikulisanja. Jednostavni slogani karakteristični za grafitni izraz (kao i slogani koji se skandiraju na fudbalskim stadionima) zato su možda autentično maksimalni produkt onoga ko zapravo ne može da osmisli politički govor ili program, novinski ili naučni članak, radio ili tv emisiju, izložbu ili pozorišni komad, čak i kada bi bilo moguće da ih adekvatno javno plasira. Njihovi autori su rezultat sve istraženije ekstremne društvene nejednakosti koje povećavaju sve vrste političkih izazova, jer gaje socijalnu ozlojeđenost i generišu političku nestabilnost. Problem siromaštva mladih nije samo materijalna beda, nego društvena izolacija siromašnih i smanjena mogućnost socijalne mobilnosti mladih, koju neki od njih pokušavaju da premoste grafitnom, uličnom umetnošću. A te negativne posledice slabih mogućnosti mladih za zaposlenje mogu postati izvor i politički i socijalnih nemira¹², čiji nagoveštaj, možda poziv na okupljanje i mobilizaciju, predstavljaju upravo grafiti kojima se izržava netrpeljivost i mržnja.

Ponekada, grafiti samo fingiraju tajnu, kao da bi stvarne intencije onih koji pišu po zidovima mogle da budu neki „tajni“ kod, neka šifrovana poruka pripadnicima nekih „tajnih“ društava. Takav natpis ukazuje na potrebu autora da se oslobodi od straha, oni označavaju i antagoniziranje prema

⁶ Ekpa Blica, (2015), Heroji žive večno: mural iza kojeg stoji cela Srbija, 08. april.

⁷ Biringer J., (2000), Postmoderni performans i tehnologija“, u Kopicl V. (prir.), *Vrata panike*, Orpheus, Edicija Trans, Novi Sad. St 191.

⁸ *Horror vacuit* je kreativno-stilski elemenat u evropskoj ornamentici 19. veka, važna komponenta iz doba secesije u kojoj bitnu ulogu ima ornament, geometrizacija i simetrija predstava.

⁹ Sulima R., (2005), *Antropologija svakodnevice*. Beograd: Dvadeseti vek. Str. 115

¹⁰ Debord G., (2003), „*Društvo spektakla*“. Beograd: Anarhija - Blok 45. str. 20.

¹¹ Jugović A., (2007) „Grafiti između vandalizma i umjetnosti“, *Socijalna misao*, br 3., str. 110.

¹² Šuković, D. (2013) *Nejednakosti, nezaposlenost i kriza*. Beograd: Institut društvenih nauka. Str. 129.

autoritetima, vrstu odbrane tajnom koju tobože poseduje pored autora samo neki užu krug¹³ A ponekada, u stvari su samo prosta, vrlo jasna i čitljiva poruka/poziv, bez ikakvih tajni (npr. „Svi u Beograd, 5.2. 2011“, poziv za okupljanje navijača, Novi Sad, ugao ulica Balzakove i Narodnog fronta).

Ciljne grupe koje su najšestice meta omladinskih grafita mržnje ne razlikuju se socijalnom smislu značajnije od samih grafitera, što se opaža kao ironija cele situacije, jer su glavne društvene grupe ciljane tim grafitim (npr. Romi, LGBT populacija, nacionalne manjine i sl), pripadnici vrlo sličnog ako ne i identičnog proleterskog miksa siromaštva, marginalizacije i diskriminacije kao i tvorci grafita. Pitanje je zašto se umesto socijalne solidarnosti javlja antagonizam nivoa javno ispoljene mržnje, takvog intenziteta koji je samo korak ili čak i manje, do javno ispoljenog, primenjenog nasilja. Jedan od mogućih odgovora je da je takvo ponašanje odraz razmišljanja mladih ljudi i njihove predstave o „drugima“ koju su stekli u krugu porodice, u toku obrazovanja i putem medija¹⁴. Još jedan od mogućih odgovora je da takvi grafiti u stvari ne nastaju spontano: „...grafiti su sredstvo pomoću kojeg su neki moćnici našli osobe koje će to pisati ili imaju svoje tabore koji to pišu.“¹⁵ Ukazuje se i da promene koje su usledile nakon 5. oktobra padom stare vlasti i Slobodana Miloševića, te dolaskom nove, nisu mnogo uticale na jezik mržnje koji je i dalje prisutan u svakodnevnom životu, a često je i deo javne komunikacije. Razni oblici govora mržnje, kao na primer, nacionalistički grafiti, napadi na verske i etničke zajednice, vređanje po osnovama nacionalne, verske i seksualne pripadnosti, ne samo što ne slabe, već se usled besa i osećaja ugroženosti i nemoći svojih autora intenziviraju, pogotovo kada se javljaju kao reakcija na poziv građanima/kama Srbije da se suoče sa svojom odgovornošću i sa zlom koje je učinjeno u njihovo ime¹⁶.

Grafiti mržnje u Srbiji

Kod klasifikacije i tumačenja vrsta i poruka grafita pažnja je poklonjena suštini omladinske zajednice, tj. da njihov *communitas* pripada velikoj sadašnjosti mladosti sa svojim zahtevima i pravilima, pa mržnja kao njihova orijentacija i sadržaj njihovih poruka, zbog toga još više zabrinjava. Sadržaj grafita mržnje u Srbiji se može uglavnom grupisati u nacionalističke, antiromske, mizoginične, homofobične, rasističke, politički antagonizirajuće, navijačke, one koji na preteći način označavaju teritorijalnost. Osim kod grupa neposrednociljanih mržnjom, oni proizvode strah i kod svih građana, koji strepe od mouće eskalacije društvenih sukoba, ličnog nasilja širih razmera, i naravno, sopstvene viktimizacije¹⁷

Antisemitski nose poruku poistovećavanja Jevreja sa NATO bombardovanjem i sa perfidnim lihvaranjem. Interesantna je pojava ne samo antisemitskih grafita već i samog antisemizma u sredini u kojoj Jevreja gotovo da nema, koji su potpuno integrisani u društvo od koga se ni po čemu ne razlikuju. Teško da je i jedan grafiter antisemitskih grafita ikada i sreo nekog Jevrejina, a kamoli da je imao nekakva negativna iskustva sa njihovim „lihvarskim“ transakcijama, dok veza sa NATO bombardovanjem čak i nema baš nikakvu činjeničnu osnovu.

Natpisi desničarske i nacionalističke orijentacije nalaze se uglavnom u nacionalno mešovitim sredinama, u kojima se ispisuju uvrede na nacionalnoj osnovi. Takođe sadrže i pretnje organizacijama kao što je B92, Peščanik, Fond za humanitarno pravo, Jukom., i sl, na čijim prostorijama obično nalaze natpisi, strani plaćenici, sektaši, izdajice i sl. Ultra četnici se potpisuju na fasadama firmi i osiguravajućih društava iz drugih krajeva, obično iz Vojvodine, desničarska organizacija Obraz nastoji na svojoj vidljivosti u parkovima, Naši i Dveri „čuvaju“ Kosovo, ustav i sl.

Antiromski grafiti predstavljaju reakciju na romski aktivizam i najčešće opravdane zahteve romskih udruženja da učestvuju u donošenju lokalnih odluka, i proglašavaju se za „ciganski teror“. Ne

¹³ Sulima, op. Cit. 70.

¹⁴ Blagojević Berislav, (2010), „Kulturno geografski aspekt istraživanja govora mržnje na javnim površinama“, u Vejnović D. (prir)., *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja str.377 – 387. str. 386.

¹⁵ Gruhonjić Dinko, (2007), „Grafiti mržnje ne nastaju spontano“, Radio *Deutsche Welle*, 20. februara.

¹⁶ Rill Helena, „O toleranciji i govoru mržnje“

¹⁷ Simović Hiber I., (2011), „Strah od zločina“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 2-3, str. 102-103.

retko pozivaju i na smrt pojedinih romskih lidera i političara, kao i cele romske nacije kojoj se namenjuje „sekira“, iscrtavaju se kukasti krstovi na kućama i spomenicima viđenijih Roma, romkim mahalama i sl.

Rasistički natpisi su upereni su protiv svih ljudi tamnije boje kože. Tako na dečjem vrtiću piše Samo za belu decu, a u blizini fudbalskog kluba Beli igrači = naši, i sl.

Homofobični objavljuju smrt pederima, poručuju da pedere treba staviti u blender, najavljuju da će Beogradom krv liti ali da parade neće biti, pretnju da neće šetati, da ih čekaju, i sl. Combat 18, neonacistička organizacija („18“ sadrži jedinicu i osmicu, kao oznake rednih brojeva slova u abecedi koji su inicijali imena Adolfa Hitlera), prete LGBT ljudima i onima koji će učestvovati u paradi ponosa. U susretu sa takvim grafitima LGBT populacija se oseća ugroženo i zapravo prestravljeno, a iskustva iz poslednjih petnaestak godina nam govore da i te kako postoji razlog za strah

Mizoginični grafiti sadrže uvrede za žene poznate u javnosti, uvrede ženama antifašističke orijentacije koje nazivaju antifa kučkama, dok se po centru gradova i na fasadama državnim institucija nalaze se natpisi stop abortusima, čime se poziva na uskraćivanje ženama zakonski garantovano pravo da odluče o prekidu svoje trudnoće.

Navijački grafiti ne proslavljaju i ne podržavaju samo svoj klub, već i obično sadrže i uvrede i pretnje navijačima drugih klubova ili iz drugih delova grada, npr. Singidunum jebe taurinum, Puši kurac Zemune, i sl. Oni su uglavnom i teritorijalni, tj ovo je kraj Delija, Naš kraj naš zakon, Grobari Savamale, Seljaci, mi ovde vladamo Nadajmo se da imate brze patike, Firma Liman.

Problemi diskriminacije, netolerancije i mržnjom motivisanog nasilja posledica su društvenih podela, strukturalnih nejednakosti, a time i nastalih društvenih antagonizama. Nije i zbog toga uvek dobro tražiti krivca za grafite mržnje jedino u onome ko ih je napisao. Mnogo je lakše ljude ubediti da su žrtve pogrešnog čoveka nego da su žrtve pogrešne ideologije ili čak njenog odsustva, loše društvene klime, ili pogrešnih navika prihvaćenih od mnogih. Najlakše je analizirati individualne motive i ličnosti pojedinačnih grupa tvoraca grafita, kao dezorijentisanih mladih, ili organizovanih u huliganske, navijačke grupe, ili mladih kod kojih prevladavaju antiškolski stavovi, ili onih maloletnih lica koja su već došla u sukob sa zakonom, a ne videti da su oni deo jednog šireg društvenog konteksta. Nijedno društvo nije homogeno, već je strukturisano, stratifikovano i izdiferencirano. Društvo je celina izraženih političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih nejednakosti. Pluralizam različitih društvenih identiteta posledica je društvene heterogenosti. Stvaranje nekog/svako identiteta nužno doprinosi rađanju i sopstvene antiteze: bogati – siromašni, mladi – stari, crni – beli, većina – manjina, hrišćani – nehrišćani, heteroseksualni – homoseksualni. Dihotomija grupnih podela na „mi“ naspram „oni“, „mi“ naspram ili protiv „njih“, prisutna je u svim društvima, u svim istorijskim periodima. Na linijama susretanja i dodirivanja tih dihotomnih identiteta može da vlada mir, tolerancija, interes za drugog, saradnja, ali one mogu da budu i plodno tle za rađanja konflikta, netrpeljivosti, odbacivanja, negiranja prava na postojanje onima „s druge strane“ i sl. Svaka takva društvena razlika naime, može postati politička razlika u društveno (ne)povoljnim okolnostima i može dovesti do snažne polarizacije koja može voditi međugrupnom nasilju.

Tamo gde se može roditi mržnja pravo je mesto gde će ona moći da bude i suzbijena i potpuno eliminisana¹⁸. Naravno, ako nije interesno branjena i hranjena od onih koji u njenom delovanju vide svoju šansu jer računaju da govor mržnje kod primalaca poruke svakako izaziva strah, ali često i prezir, mržnju i bes prema pošiljaocima poruka pa je i zato govor mržnje često efikasan recept za društveni sukob, bilo simbolički ili fizički. U tom smislu, govor mržnje se posmatra i kao sredstvo za podsticanje ili izazivanje društvenih sukoba. Govorom mržnje se najviše manipuliše mladim, neobrazovanim, neukim i neupućenim osobama¹⁹.

Osim svog osnovnog značenje mržnje prema određenim ciljanim grupama, i porasta njihovog opravdanog straha za ličnu bezbednost, grafiti mržnje doprinose ontologizovanju nasilja kao manifestacije onoga „što jeste“, neprikosnovenog i nepromenljivog u svojoj datosti čime postaju

¹⁸ Lalić V., (2010), „Paradigma različitosti *MI* naspram *ONI*, između nasilja i tolerancije“, str. 23-32, u Vejnović (prir), *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, str 25-26..

¹⁹ Grahovac Dijana, (2010), „Nacionalna i vjerska mržnja – implikacije na društveno – političku situaciju u BiH“, u Vejnović D. (prir), *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja str. 395.

„prihvatljive“ javne poruke koji imaju moć legitimizacije zla. Takođe, i kod mnogih drugih, onih koji nisu ciljani porukama mržnje, oni povećavaju strah od nasilja, netolerancije, nereda, bezakonja, masovnih sukoba navijačkih grupa, nekontrolisanog porasta izvršenih kriminalnih dela, ukratko strah od mogućnosti sopstvene viktimiziranosti, i to ne samo kod specifičnih grupa konkretno ciljanih pretnjama i mržnjom već mnogo šire.

U početku grafiti nikome nisu smetali

U početku grafiti su bili retki natpisi koji su pobuđivali uglavnom pažnju prolaznika, a potepeno i pažnju medija, pri čemu njihovo uklanjanje nije predstavljao nikakav društveni problem. Postepeno je sazrevala i ideja da ulični grafiti mogu da se tumače kao deo onoga što Fukujama definiše kao “narastajuću alternativnu naraciju” koja nezadrživo nastaje oko nas²⁰. U tom smislu, grafiti su nesumnjivo demokratičan fenomen jer oni koji svoje umetničke sklonosti i talente, zbog svoje mladosti i društvene marginalizacije, ne mogu da plasiraju kanalima namenjenim etabliranoj umetnosti, a svoje političke stavove na oficijelnim mestima donošenja odluka, ostaviće ipak vidljivi, čak dugotrajni trag na zidovima napuštenih železničkih magacina i fabričkih hala, u prolazima solitera, na ogradama sportskih stadiona i perifernih tramvajskih garaža. Povrh toga, zaista je mnogo uličnih grafita čija estetika likovnog prikaza osvežava urbano sivilo, njegovu monotonu uniformnost i repetitivnost. Oni oživljavaju beskrajnu jednoličnu monohromatiku estetski nisko validirane arhitekture, posebno perifernih urbanih celina stambenih i industrijskih zona i kao takvi, vizuelno prijatni i stimulativni, su dobrodošli.

Ukratko, nisu svi grafiti ruglo. Složićemo se sa konstatacijom da su gradu potrebni grafiti, da je gradska sredina bez grafita nezamisliva, kao gradske ulice bez automobila, ali potrebni su pre svega oni koji su osmišljeni, koji mogu da nadahnu, nasmeju, oraspolože, uzbude ili nateraju na razmišljanje. Da li će grafiti biti ruglo ili ikona grada, zavisi pre svega od teksta ili crteža-slike. Zato je beogradski arhitekta dobio zadatak da odabere lokacije gde će biti dozvoljeno ispisivanje grafita koji su posebna vrsta umetnosti²¹.

Ali danas, sa postojećom pravom poplavom grafita svih vrsta i sadržaja, iskustva govore da grafiti zahtevaju svake godine bukvalno milione dolara da bi bili izbrisani npr. samo sa vagona metroa velikih gradova, prilično koštaju društvenu zajednicu. To je postao problem i za pisanje grafita predviđene su i represalije. Upravo zbog toga, u Americi „graffiti street” umetnici već decenijama nisu u milosti vlasti. U Beogradu minut nečijeg "rukopisa" košta grad: npr samo za čišćenje spomenika i brisanje grafita Knezu Mihailu na Trgu republike 2012. godine izdvojeno čak 410.000 dinara.

Najlakše je pretiti kaznama i hapšenjem. Problem oko ispisivanja grafita ne može da se reši samo na takav način, što je i dokazana činjenica u Evropi jer nijedna antigrafitna represija do sada nije uspela. Kada su Švedska i Norveška imale nultu toleranciju o ovom socijalnom fenomenu, situacija je bila najgora. Svi ulični umetnici u jednom trenutku povukli su se u ilegalu. Oni koji su i odslužili kaznu samo su nastavili da rade po svom posle izlaska iz zatvora, jer je to njihov jedini način komunikacije sa društvom – podseća Lortek, jedan od naših najjemenitijih grafita umetnika²². Zato je paralelno sa sankcijama, potrebno razvijati i pozitivne mere saradnje, npr. tako što su za grafite predviđene posebne površine i organizovane su i takmičenja, pregledi, izložbe.

Antigrafitne mere

Bolji zajednički život počinje poštovanjem i sprovođenjem u praksu vrednosti kao što su tolerancija i poštovanje različitosti²³, zato su i grafiti mržnje nepoželjni jer nas udaljavaju od tih vrednosti, ko god

²⁰ Mišić Milan, (2012), „Remont zapada po Fukujami“, *Politika, Kulturni dodatak*, str 7, 11. februar.

²¹ Srbija danas, 2015, Nova kampanja za lepsi Beograd „Ko grafite piše moraće da ih briše“, 3. februar

²² Brakočević Marija, 2015, Grafit je umetnost, ne samo škrabanje po zidu, *Politika*. 15. februar.

da je njihov autor, i protiv koje god ciljne grupe da su upereni. Kao i kod svakog govora mržnje ostaje pitanje koliko daleko ići sa restriktivnim merama, da se pritom ne ugrožava sloboda izražavanja, kao jedno od osnovnih ljudskih prava. Pri tom je naročito važna uloga medija, jer su mediji i inače bili prvi promoteri grafita, prvi koji su doprineli njihovoj umetničkoj i društvenoj validaciji i koji su i dalje njihov glavni saveznik, samim tim i za razotkrivanje ovakvih pojava i njihovo uvođenje u javnu raspravu, dok, s druge strane, mogu biti i posredno, ili čak direktno sredstvo širenja „govora mržnje”²⁴.

Uklanjanje grafita čišćenjem ili bojenjem je stalna aktivnost u mnogim gradovima sveta. Pripadnici raznih struktura i nivoa vlasti vole čak i da se slikaju kako uklanjaju grafite, kao njujorški gradonačelnik Koh 1989 ili britanski premijer Toni Bler, koji je to radio u vreme rata sa Irakom da bi domaćoj javnosti demonstrirao svoju posvećenost svakodnevnim problemima “običnih ljudi”.

Jedan od načina primenjivan u Melburnu, je i obeshrabrivanje novih grafita pokrivanjem površine lažnim grafitima, u nastojanju da se spreči pisanje novih, na tom novom sloju koji onda koji imaju male šanse da se vide. Ovlašćeni grafiti se koristi kao neka vrsta kamuflaže sa namerom da neovlašćeni grafiti nestane.

Treba pomenuti i primer Milana u kome postoji čitav pokret protiv grafita, čiji pripadnici, volonterke i volonteri čiste zidove toga grada, ali i inspirišu slične grupe i u drugim italijanskim gradovima, sve do Rima. Rade u timovima dobrovoljaca, opremljeni su belim odelima i četkama, za materijal uglavnom troše novac koji su prikupili od dobrovoljnih priloga, a dogovaraju se i izveštavaju o akcijama preko društvenih mreža i direktno, metodom „od usta do usta“.

Potreba za njihovim akcijama je velika i stalna. Podaci nacionalnog istraživanja obavljenog 2009. ukazuju da se godišnje nanese šteta od 700 miliona evra grafitima na zgradama i sredstvima javnog prevoza, navodi Andrea Amato, predsednica Nacionalne asocijacije za borbu protiv grafita. Samo grad Milano potroši 6 miliona za čišćenje javnog prevoza i još 100 miliona da očisti ceo grad uoči sajma Ekpo. Za grafitere, veliki izazov u Milanu je 850 metara u ulici Viale Abruzzi. Pojedinci, ili još češće, grupe grafitera operišu noću naoružani sprejevima, katranom i raznim bojama, sa namerom da obeleže teritoriju svojim potpisima i oznakama. Dan je pak, vreme za akciju volontera protiv grafita, npr. grupe studenata medija na čelu sa Fabiolom Minoletti generalnom sekretarkom Udruženja za borbu protiv grafita, koji u belim kobinezonima, uz pomoć lanenog ulja, četki, špahtli, već u zavisnosti od hemije grafita i podloge, čiste preko noći nanete natpise i slike. Grafiti se brzo namnože ako se odmah ne očiste i tu nema razlike između centra i periferije. Naime, brzo uklanjanje grafita deluje obeshrabrujuće na grafitere, i značajno umanjuje njihov ponos ako njihovi produkti ne bi bili dugotrajni. Postoje periodi čak i po četiri meseca bez potrebe za bilo kakvim intervencijama, zahvaljujući upravo tim početnim, hitnim akcijama aktivnog građanstva.

Osim što grupe sami čiste grafite, nastoje i da angažuju druge aktere sa istim ciljem. Trgovci im obično daju popust na materijal i tako podržavaju čišćenje svoje okoline od grafita. Kompanije šalju svoje volontere da određeni broj časova učestvuju u uklanjanju grafita, a kompanijska obezbeđenja prijavljuju pojavu žvrljotina u blizini svojih poslovnih prostora. Škole angažuju učenike na uklanjanju grafita iz školskog prostora i okoline. Tako je npr. jedne godine organizovano da 17. maja učenici očiste zidove dve škole i bolnice, i to, kako se navodi, ima sto puta veći značaj za njihovo obrazovanje od nekoliko školskih časova građanskog vaspitanja. Svim tim aktivnostima sprečava se i delovanje tzv. sindroma „razbijenih prozora“ čime kriminološka teorija objašnjava povezanost ruiniranih zgrada i devastiranog uličnog ambijenta na podsticanje raznih oblika nasilja u takvim sredinama, pre svega vandalizma i huliganizma²⁵.

U Srbiji je pažnju skrenula nedavna najava akcije gradonačelnika Novog Sada, Miloša Vučevića koji je oformio krajem 2014 godine Anti-grafiti jedinicu sa zadatkom da sa svih fasada u gradu ukloni grafite koji ruže Novi Sad, sa prioritetom uklanjanja grafita koji nose poruke mržnje.

²³ Šta je društvo spremno da učini da bi se postao cilj označen kao bolji zajednički život (better living togsather) jedno je od suštinskih trinaest pitanja na koje će se odgovor tražiti na Godišnjem kolokvijumu o osnovnim pravima, 2015. "Tolerance and respect: preventing and combating anti-Semitic and anti-Muslim hatred in Europe" koji se u organizaciji Eropske agencije za osnovna ljudska prava biti organizovan početkom oktobra.

²⁴ Miljuš Miroslav, Govor mržnje i nasilje u sportu.

²⁵ Cannavò Alessandro, 2014, Un movimento antigraffiti ripulisce i muri da Milano a Roma, Corriere della sera, 26. april.

Prve su prekrečene homofobične poruke od strane gradskih čelnika. Nakon objavljivanja vesti da je grad Novi Sad na inicijativu gradonačelnika osnovao antigrafitnu jedinicu, stigao je veliki broj zahteva građana pa se počelo sa uklanjanjem grafita, prvenstveno onih sa sadržajem koji širi netoleranciju, mržnju i diskriminaciju. Do sada je popisano već 1000 lokacija u gradu sa kojih je neophodno ukloniti takve natpise. Da ne bi propagirali samo restriktivne mere, uskoro se predviđa da će biti određene i lokacije za iscrtavanje murala koji će krasiti taj grad²⁶.

Primer inicijative podržane od firme za proizvodnju sredstva kućne hemije je akcija pod reklamnim sloganom, „Ponekad je tako malo dovoljno da sve bude čisto”. Akcija se vodi pod nazivom „Čif čisti Srbiju“ već drugu godinu. Zajedno sa građanima i institucijama i u 2015. godine temeljno će biti očišćeni spomenici kulture u gradovima širom Srbije²⁷. Nastoji se da važni spomenici, znamenja istorije i kulture budu očišćeni, ali i da se svi podsetimo da su higijenske navike važne – ne samo kod kuće.

Zaključci: konstatacije i preporuke

- Autori grafita su mlade, najčešće maloletne osobe a grafitni način izražavanja svojstven je pre svega omladinskom uzrastu i motivisan je mladalačkom željom da se grafitnim izazovom bude viđen.
- Grafiti mržnje, kao i oni sa političkim porukama, ne retko su inspirisane i podržane od, za javnost, nevidljivih starijih osoba ili organizacija punoletnih ljudi, koji stoje iza maloletnih grafitera kao neposrednih izvođača radova, koristeći ih i zloupotrebljavajući ih u svoje lične ili političke svrhe.
- Grafite mržnje je neophodno uklanjati što pre, po mogućstvu, odmah po njihovom nastanku, jer se time eliminiše govor mržnje iz javnog diskursa, ali i znatno umanjuje motivacija grafitera koja se uglavnom sastoji u nastojanju da njihovi produkti budu što više i duže viđeni.
- Sankcije protiv grafitera treba mnogo više da se kreću u domenu društveno korisnog rada, nego sankcija zatvorskog ili novčanog karaktera. Uporedo sa sankcijama, društvene politike protiv grafita mržnje treba da budu usmerene na suzbijanje i eliminisanje govora mržnje uopšte iz javnog diskursa, kao i promovisanje tolerancije i poštovanja različitosti.
- Paralelno sa sankcijama, ulična umetnost treba da dobije svoje mesto i društveno priznanje u lokalnim zajednicama u vidu prostora za nastajanje, izložbi, javnih konkursa za najbolja rešenja, podrške u materijalu i medijskom predstavljanju.

²⁶ Dežurna služba JKP „Gradsko zelenilo“ prima pozive svakog radnog dana od 7 do 15 časova putem telefona na broj 021- 210-0272, a Anti-grafiti jedinica ima zadatak da ih ukloni u što kraćem roku. Grad Novi Sad: Zvanična prezentacija grada Novog Sada, 2014, Počela akcija krećenja grafita mržnje u gradu, 11. decembar.

²⁷ U Vranju će se 10 aprila očistiti i zaštititi spomenik srpskom piscu Bori Stankoviću.

Spisak referenci

Beoinfo, (2015), Vesić: Ko bude pisao grafite po Beogradu biće kažnjen tako što će morati sam da ih skida. *Blic*, 01.01.

<http://www.blic.rs/Vesti/Beograd/523700/Vesic-Ko-bude-pisao-grafite-po-Beogradu-bice-kaznjen-tako-sto-ce-morati-sam-da-ih-skida>

Biringer J., (2000), Postmoderni performans i tehnologija“, u Kopicl V. (prir)., *Vrata panike*, Orpheus, Edicija Trans, Novi Sad.

Blagojević B., (2010), „Kulturno geografski aspekt istraživanja govora mržnje na javnim površinama“, u Vejnović D. (prir)., *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja str.377 – 387.

Brakočević M., (2015), Grafit je umetnost, ne samo škrabanje po zidu, *Politika*. 15.02.

<http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/Grafit-je-umetnost-ne-samo-skrabanje-po-zidu.lt.html>

Cannavò A., (2014), Un movimento antigraffiti ripulisce i muri da Milano a Roma. *Corriere della sera*. 26. april.

http://www.corriere.it/cronache/14_aprile_26/movimento-antigraffiti-ripulisce-muri-milano-roma-ccc97824-cd15-11e3-8231-7e1a669c55f6.shtml

Debord G., (2003), „*Društvo spektakla*“. Beograd: Anarhija - Blok 45.

Ekipa Grad, (2012), Grafiti - ulična umetnost. *Časopis Grad*. 19. juni.

<http://www.casopisgrad.com/t/grafiti-ulicna-umetnost>

E. B., (2015), Novi Sad: Grafiti protiv koncerta Svetlane Ražnatović. *Blic*. 12. januar.

<http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/525935/Novi-Sad-Grafiti-protiv-koncerta-Svetlane-Raznatovic>

Ekipa Blica, (2015), Heroji žive večno: mural iza kojeg stoji cela Srbija. *Blic*. 08.04.

<http://www.blic.rs/Vesti/Beograd/549269/HEROJI-ZIVE-VECNO-Ovo-je-mural-iza-kojeg-stoji-cela-Srbija-VIDEO>

Fukujama F., (1997), *Sudar kultura, Poverenje, društvene vrline i stvaranje prosperiteta*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Grad Novi Sad: (2014), Počela akcija krećenja grafita mržnje u gradu, *Zvanična prezentacija grada Novog Sada*. 11. decembar.

<http://www.novisad.rs/lat/pocela-akcija-krecenja-grafita-mrznje-u-gradu>

Grahovac D., (2010), „Nacionalna i vjerska mržnja – implikacije na društveno – političku situaciju u BiH“, u Vejnović D. (prir)., *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja str. 388 – 399.

Gruhonjić D., (2007), „Grafiti mržnje ne nastaju spontano“, Radio *Deutsche Welle*, 20. februara.

<http://dinkogruhonjic.blogspot.com/2007/02/grafiti-mrnje-ne-nastaju-spontano.html>

Pristupljeno 19 januara, 2012.

Lalić V., (2010), „Paradigma različitosti *MI* naspram *ONI*, između nasilja i tolerancije“, str. 23-32, u Vejnović (prir), *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, str 26.

Jugović A., (2007) „Grafiti između vandalizma i umjetnosti“, *Socijalna misao*, br 3., str. 107-117

- Miljuš M., (2010), „Govor mržnje i nasilje u sportu“, str 345 - 354
U: Vejnović D., *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
- Mišić M., (2012), „Remont zapada po Fukujami“, *Politika, Kulturni dodatak*, str 7, 11. februar.
- Mršević, Z (2014), *Zločin mržnje, govor mržnje i grafiti mržnje - razumevanje povezanosti, odgovori na pretnje*. Beograd: Kancelarija za ljudska i manjinska prava.
http://zoricamrsevic.in.rs/knjige/knjiga_grafiti.pdf
- Rill H., „O toleranciji i govoru mržnje”
<http://www.nenasilje.org/publikacije/pdf/articles/tolerancija.pdf>
(Pristupljeno 19 januara 2012.)
- Simović Hiber I., (2011), „Strah od zločina“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 2-3, str 99-114.
- Srbija danas, (2015), Nova kampanja za lepši Beograd „Ko grafite piše moraće da ih brise“. *Srbija danas*. 3. februar.
<http://www.srbijadanas.com/clanak/nova-kampanja-za-lepsi-beograd-ko-grafite-pise-morace-i-da-ih-brise-03-02-2015>
- Sulima R., (2005), *Antropologija svakodnevice*. Beograd: Dvadeseti vek.
- Šuković, D. (2013) *Nejednakosti, nezaposlenost i kriza*. Beograd: Institut društvenih nauka.